

PIOTR BAJKO

Filmowa kariera Puszczy Białowieskiej

Кинокарьера Беловежской Пуши

A film-career of the Białowieża Primeval Forest

Puszcza Białowieska była wielokrotnie utrwalana na taśmie filmowej. Już w r. 1897, a więc w dwa lata po wynalezieniu przez braci Augusta i Louisa Lumière „kinematografu”, sceny z polowania w Białowieży cara Mikołaja II i jego gości uwiecznił na celuloidowej taśmie polski fotograf — Bolesław Matuszewski, pełniący w tym czasie funkcję carskiego nadwornego „kinematografisty”. Niestety, około 20-metrowej długości film nie zachował się do naszych czasów.

Ponownie trafia Puszcza Białowieska w obiektyw kamery filmowej dopiero w r. 1929, kiedy to warszawska wytwórnia Dep-Kin realizuje w niej dwa filmy oświatowe — „Żubr i jego życie” oraz „Puszcza w Białowieży”. W 1930 r. oświatowców wymieniają realizatorzy filmu fabularnego „Na Sybir” z wytwórni Kineton-Sfinks. Kręcone są w Puszczy liczne sceny plenerowe. Biorą w nich udział, jako statyści, mieszkańcy Białowieży. Film reżyserował Henryk Szaro.

Kolejne lata trzydzieste należą już nieodwołalnie do twórców filmów oświatowych i dokumentalnych. W 1934 r. wytwórnia Szczepański-Film realizuje w Puszczy część zdjęć do filmu „W lasach Pokucia i Białowieży”. Jedno z polowań reprezentacyjnych Ignacego Mościckiego, w których obok prezydenta brali udział m.in. Herman Göring, Heinrich Himmler, węgierski regent Miklós Horthy, włoski minister spraw zagranicznych Galeazzo Ciano oraz liczni przedstawiciele dyplomacji krajowej i zagranicznej, utrwalają w 1935 r. w filmie „Polowanie w Białowieży” Antoni Bohdziewicz, Stanisław Wohl i Seweryn Kruszyński z wytwórni Panta-Film.

Kilka filmów realizuje w Puszczy warszawska wytwórnia Awangarda. Oto one: „Żubr — król Puszczy Białowieskiej”, nakręcony w 1937 r. na zlecenie Ligi Ochrony Zwierząt; „Hajnowka” w reżyserii Maksymiliana Emmera i Jerzego Malinika — reportaż z 1937 r. o pracy znajdującego się w tym mieście tartaku; „W Puszczy” — film oświatowy, powstały w 1938 r. według scenariusza Jana Jerzego Karpińskiego.

W r. 1937 debiutuje w filmie przyrodniczym Włodzimierz Puchalski, będący asystentem przy Katedrze Anatomii Zoologicznej SGGW w Warszawie. Właśnie w Puszczy Białowieskiej nakręca on swoje pierw-

sze sceny z życia skrzydlatej fauny (w tym m.in. toki cietrzewi), sceny z życia żubrów, polowanie na dziki i inne przejawy życia puszczańskiej przyrody. Później taśmy z tymi kadrami obiegają Polskę w postaci dwóch filmów — „Życie Puszczy” i „Żubry w Białowieży”.

W 1938 r. przebywa w Białowieży ekipa wytwórni Petersile i Turbowicz, w skład której wchodzi Eugeniusz Cękałski, Roman Banach i Stanisław Wohł. Nakręcone tutaj zdjęcia realizatorzy włączają do filmu „Lasy polskie”.

Nie wypada również nie wspomnieć o 18 krótkometrażowych dokumentalnych filmach zrealizowanych w latach trzydziestych na taśmie 8-milimetrowej przez Jana Jerzego Karpńskiego, długoletniego kierownika Parku Narodowego w Białowieży. Filmy te, rzecz jasna, dotyczyły tematycznie Puszczy Białowieskiej. Były przede wszystkim wyświetlane dla uczestników wycieczek turystycznych i naukowych odwiedzających Białowieżę. Cztery spośród tych filmów, tj. „Z życia Puszczy”, „Niedźwiedzie”, „Żubry i łosie”, „Wycieczka do Białowieży warszawskiego Oddziału „Rodziny Leśnika”, pokazywano także poza Białowieżą, głównie zaś w Warszawie. Do dnia dzisiejszego zachowały się tylko 2 filmy prof. J. J. Karpńskiego — wspomniana już relacja z wycieczki Oddziału „Rodziny Leśnika” i kronika Zjazdu Ochrony Przyrody w Białowieży. Obydwa zostały nakręcone w r. 1938. Przechowywane są one w Zakładzie Ochrony Przyrody Instytutu Badawczego Leśnictwa w Białowieży. Taśmy mają dużą wartość dokumentalną. Pokazują oprócz przyrody puszczańskiej szereg obiektów w Białowieży i w okolicy, które już nie istnieją, m.in. pałac cara Aleksandra III i tartak w Grudkach. Utrwaliły także stado żubrów, które dało początek hodowli ogólnowiatowej.

Po II wojnie światowej jako pierwszy z filmowców „melduje się” w Puszczy w r. 1947 Włodzimierz Puchalski. Efektem jego pobytu jest film „Zima w Puszczy Białowieskiej”. W trzynaście lat później (r. 1960) w Białowieży realizuje się część zdjęć do filmu o obyczajach weselnych polskich Białorusinów, reżyserowanego przez Konstantego Gordona. Film nosi tytuł „Wesele białoruskie”.

W r. 1964 znów powraca do Puszczy W. Puchalski. Powstają dwa głośne i jedne z najcenniejszych w dorobku reżysera filmy — „Żubry” i „Puszcza Białowieska”. Ten drugi zdobył Srebrnego Lajkonika za najlepszy film dla młodego widza na IV Ogólnopolskim Festiwalu Filmów w Krakowie i Dyplom Honorowy na XVIII Kongresie Międzynarodowego Stowarzyszenia Filmu Naukowego w Atenach (Grecja). Kilka scen ze zwierzętami puszczańskimi znalazło się ponadto w trzecim filmie Puchalskiego z 1964 r. — „Zwierzęta naszych lasów”. Również w r. 1964 powstaje film rysunkowy, z udziałem aktora, o malarzu utrwalającym na płótnie piękno Puszczy. Jego akcja przenosi się też w czasy historyczne i przedstawia m.in. polowanie rycerzy Jagielly na żubry. Realizatorem tej opowieści dla dzieci zatytułowanej „Z paletą w puszczy” jest reż. Piotr Szpakowicz (notabene urodzony w Białowieży).

W r. 1965 niektóre zdjęcia do reportażu „Na Białostocczyźnie” realizuje w Puszczy Białowieskiej reż. Bohdan Mościcki. Oprócz walorów przyrodniczych podkreśla się w filmie także walory turystyczne tego najlepiej zachowanego kompleksu leśnego na niżu europejskim.

W rok później redaktor Jerzy Wunderlich, przy ścisłej współpracy z miejscowym Zakładem Badania Ssaków PAN, kręci w Białowieży dla telewizji film pt. „Facet — syn Pokornego” — o krzyżowaniu żubra z bydlęciem domowym.

Realizuje się również filmy w radzieckiej Puszczy Białowieskiej. W r. 1968 na kanwie wizyty znanego fotografika M. Ananina powstaje dość znany w ZSRR dokument przyrodniczy „Bielawiežskaja Puszcza” w reżyserii Siergieja Spłosznowa. Następne zrealizowane tutaj filmy to „Bielawiežskij zubr” S. Kresnickiego (r. 1970) i „Griby” (r. 1973). Ten ostatni nakręcono na specjalne zamówienie ministerstwa oświaty.

W r. 1970 znany i wielokrotnie emitowany reportaż pt. „Białowieża w zimie” (dodajmy — w pamiętnej zimie stulecia) kręci dla naszej telewizji Andrzej Stanisławski. W tym samym roku w Puszczy realizuje się piękną sekwencję z żubrami do filmu „Lokis” w reż. Janusza Majewskiego. Ponadto kilka leśnych ujęć przygotowuje do szkolnego filmu „Nizina Podlaska” reż. Marceli Matraszek.

Rok 1974 przynosi dwa filmy krótkometrażowe: szkolny — „Biocenoza lasu”, zrealizowany przez Andrzeja Waltera z WFO w Łodzi, przy współudziale białowieskich naukowców, i dokument telewizyjny — „Matecznik” w reżyserii Tamary Sołoniewicz, odsłaniający tajniki odłowu żubrów. W maju tegoż roku w parku pałacowym w Białowieży nakręcono w całości program telewizyjny z cyklu „Piosenka dla ciebie” w reż. Kazimierza Oracza.

Filmowy w Puszczy był pierwszy kwartał 1975 r. W lutym w pobliżu osady Zwierzyniec nakręcono sceny z polowania na żubry króla Łokietka i jego syna Kazimierza do filmu „Kazimierz Wielki” w reżyserii Ewy i Czesława Petelskich. Statystowali w nich mieszkańcy Białowieży. W marcu zaś na terenie parku pałacowego i w samej Białowieży zrealizowano część zdjęć do filmu telewizyjnego „Domy z deszczu” w reżyserii Ryszarda Bera. Autor tych zdjęć, Jacek Korcelli, otrzymał za nie w 1977 r. nagrodę na XIV Międzynarodowym Festiwalu Telewizyjnym w Pradze (CSRS). Ponadto w 1975 r. reż. Andrzej Walter nakręcił na terenie ścisłego rezerwatu przyrody swój kolejny film szkolny — „Metody oceny pierwotnej produkcji biomasy”.

Latem 1977 r. wiele różnych tematów dla telewizyjnego magazynu „Zwierzyniec” realizuje w puszczy red. Michał Sumiński. Z kolei jesienią tegoż roku powstają zdjęcia plenerowe do filmu „Bitwa pod Cedynią” w reżyserii Krzysztofa Riegego, z dokumentalno-fabularnego cyklu „Polskie bitwy”. Jednak najgłośniejszy film nakręcony w Puszczy w 1977 r. to „Białowieża” w reż. Andrzeja Kostenki, zdobywca w 1979 r. Głównej Nagrody w kategorii filmów dokumentalnych na XII Międzynarodowym Festiwalu Filmów Turystycznych „Tourfilm” w Karlowych Warach.

Andrzej Kostenko jest też reżyserem filmu ekologicznego pt. „Powrót”, nakręconego częściowo w Białowieskim Parku Narodowym w 1978 r. na zlecenie UNESCO i przeznaczonego do wyświetlania w krajach Trzeciego Świata, a ponadto autorem „Puszczy Białowieskiej”, zrealizowanej dla Interpress-Filmu.

W lutym 1979 r. w Białowieży wykonano niektóre zdjęcia do kolejnego fabularnego filmu telewizyjnego — tym razem nawet serialu — „Do krwi ostatniej” w reżyserii Jerzego Hoffmanna. W scenach zbiorowych wzięli udział miejscowi statyści. W tym roku telewizja przedstawiła film pt. „Puszcza” z cyklu „Przyrodnicze opowieści Włodzimierza Puchalskiego”. Z kolei w różnych porach 1981 i na początku 1982 r. nakręcono w Puszczy zdjęcia z życia żubrów do dokumentalnego filmu w reżyserii Barbary Bartman-Czech.

Warto też wspomnieć, że oprócz wymienionych filmów w Puszczy Białowieskiej zrealizowano kilkadziesiąt krótkich tematów dla dziennika i różnorodnego typu programów telewizyjnych oraz krótkie wstawki do kilku filmów oświatowych, w większości szkolnych.

Ponadto w okresie powojennym w Puszczy Białowieskiej nakręcono szereg reportaży dla telewizji zagranicznej. Ich twórcami w latach sześćdziesiątych byli m.in. Siegfried H. Lange z NRD, Simon De Waard i P. Veimann z Holandii, Guy Ch. Dhuit z Francji, Eugen J. R. Schuhmacher z RFN. W r. 1971 dla telewizji angielskiej nakręcili w Białowieży film John Sparks i Tony Soper. Nosił on tytuł „Soper o największych atrakcjach przyrodniczych Polski”. W filmie, oprócz Puszczy, pokazany został rezerwat ornitologiczny „Stawy” w Miliczu. W r. 1973 przedstawiciele telewizji francuskiej sfilmowali walkę żubrów w okresie godowym. W dwa lata później realizatorzy telewizji angielskiej (BBC) nakręcili w Puszczy film z serii „Z Davidem Bellamy’em naokoło Europy”. Wspomnieć tu należy, że prof. D. Bellamy jest jednym z bardziej znanych botaników angielskich. Dla tej samej telewizji w 1977 r. powstał film z serii o przodkach zwierząt domowych, w ramach której żubry przedstawiono jako krewnych bydła, a tarpany (czy raczej — koniki leśne typu tarpiana) jako krewnych konia domowego. W 1979 r. Peter Ruge nakręcił dla II programu telewizji RFN film o żubrach.

Autor pragnie podziękować dr. inż. Czesławowi Okołowowi z Białowieskiego Parku Narodowego i prof. dr. hab. Zdzisławowi Puckowi z Zakładu Badania Ssaków PAN w Białowieży za dostarczenie informacji o niektórych filmach w niniejszym opracowaniu.

Praca wpłynęła do Komitetu Redakcyjnego 25 września 1981 r.